

Михайло РОМАНЮК

*кандидат історичних наук, завідувач відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9407-0066>
e-mail: rmv.lviv@gmail.com*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЛИЦАРЯ СРІБНОГО ХРЕСТА ЗАСЛУГИ УПА ІВАНА ЧЕРВАКА («ДНІСТРОВОВОГО»)

Досліджено життєвий і бойовий шлях Івана Червака («Дністрового») (1923–1953) – чільного діяча Юнацтва ОУН (Організації українських націоналістів) на Станіславщині (тепер – Івано-Франківщина), політвиховника УПА (Української повстанської армії), одного з керівників збройного підпілля ОУН на Закерзонні, командира кур'єрської групи, яка забезпечувала зв'язок на лінії Карпати–Закерзоння–західні зони окупації Німеччини і, зрештою, окружного провідника Золочівщини, який за самовіддану працю та боротьбу за Українську державу Рішенням УГВР (Української головної визвольної ради) та Головної команди УПА був нагороджений Срібним хрестом заслуги. Особливу увагу звернено на розкриття процесу становлення особистості майбутнього провідника, родинне виховання та навчання. Проаналізовано організаційну працю І. Червака в рядах ОУН, відділах УПА, збройному підпіллі ОУН, його кар'єрний поступ від рядового члена до керівника однієї з найважливіших структурних одиниць українського визвольного руху 1940–1950-х років на західноукраїнських землях.

Встановлено псевдоніми та криптоніми, якими послуговувався І. Червак, перебуваючи на нелегальному становищі та діючи в лавах УПА й підпіллі ОУН, під яким його відзначила УГВР, та якими підписував спогади й публіцистичні праці. Відтворено заходи радянської репресивно-каральної системи, спрямовані на ідентифікацію особи І. Червака та спроби його ліквідації за допомогою агентури і військово-чекістських операцій.

Розкрито деталі останнього періоду діяльності окружного провідника й бойових груп ОУН, які його прикривали. Встановлено обставини, що призвели до його загибелі разом із друкаркою Стефанією Вірлик («Калиною») та перебіг останнього бою Лицаря ОУН та УПА.

Ключові слова: Іван Червак, «Дністровий», «Олесь», Срібний хрест заслуги УПА, Лицар ОУН та УПА, Золочівська округа ОУН, Закерзоння, збройне підпілля ОУН.

Історична біографістика – окремий напрям історичних досліджень, який стає все популярнішим, адже завдяки цим студіям до наукового (і не тільки) обігу вводяться нові джерела про відомі історичні постаті, розкриваються досі незнані особистості, про яких у часи існування тоталітарної держави неможливо було навіть згадувати, не те, що писати. Ще більшого значення цей напрям наукових досліджень набуває при вивченні історії українського визвольного руху середини ХХ ст., адже

більшість його діячів творили історію в умовах суворої конспірації, мінімального документообігу та постійного протистояння спецслужбам окупаційного режиму.

За роки незалежності до наукового обігу введено чимало досліджень, спогадів, збірників документів про провідних діячів українського визвольного руху першого ешелону. Це – дослідження про Степана Бандеру¹, Романа Шухевича², Василя Кука³, Петра Федун⁴, Ярослава Старуха⁵, Осипа Дяківа⁶ тощо. Натомість залишаються недослідженими постаті їхніх побратимів, наприклад, Романа Кравчука, Йосипа Позичанюка, Василя Сидора та багатьох інших, уже не кажучи про діячів другого ешелону, серед яких провідники й функціонери крайових та окружних проводів. Поміж останніми і постаті керівника Золочівського окружного проводу ОУН Івана Червака («Олеся»), який упродовж 1944–1953 рр. активно діяв у лавах УПА та збройного підпілля ОУН.

Основна мета дослідження – відтворити життєвий шлях І. Червака («Богуна», «Дністрового», «Лугового», «Олега», «Олеся», «Ясміна»), –

Іван Червак – «Олеся». Серпень 1951 р.

¹ Посівнич М. Степан Бандера. Дрогобич: Посвіт, 2018. 332 с.; Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали / ред. і упоряд. М. Посівнич. Тернопіль: Астон, 2018. 642 с., іл.; та ін.

² Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 1. 640 с.; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1953). Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 2. 584 с.; Роман Шухевич – пластуn. Юнацькі та молоді роки Головного Командира Української Повстанської Армії / упоряд. А. Сова. Київ; Львів; Івано-Франківськ, 2007. 168 с.; Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / упоряд. і відп. ред. А. Сова. Львів: Априорі, 2019. 816 с.; та ін.

³ Манзуренко В., Ішук О. Василь Кук – Головний Командир УПА. Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.; Веденеев Д. В. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА. Киев: К.И.С., 2007. 208 с.; Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1949–1956. Київ; Торонто, 2017. Кн. 3 / упоряд. М. Романюк. 736 с. (Літопис УПА. Нова серія. Т. 27); та ін.

⁴ Федун Петро – «Полтава». Концепція Самостійної України. Львів, 2008. Т. 1. Твори / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк. 720 с., 16 с. іл.; Федун Петро-«Полтава». Концепція Самостійної України. Львів, 2013. Т. 2. Документи і матеріали / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк. 896 с.; Романюк М. Петро Федун – «Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. Львів; Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 2009. 128 с.

⁵ Ярослав Старух: Документи і матеріали / упоряд. В. Мороз. Київ; Торонто, 2012. 1008 с. (Літопис УПА. Нова серія. Т. 21).

⁶ Осип Дяків-«Горновий»: документи і матеріали / упоряд. В. Мороз. Київ; Торонто, 2011. 1016 с. (Літопис УПА. Т. 17).

поручника-політвиховника УПА, Лицаря Срібного хреста заслуги УПА та провідника Золочівської округи ОУН.

Постать Івана Червака ніколи не була предметом окремого історичного дослідження, а в науковій літературі траплялися лише невеликі згадки про нього⁷, і лише в монографії, присвяченій історії Золочівської округи ОУН вперше було подано повноцінну, як на той час, біографічну довідку на «Олеся» та значною мірою розкрито період його організаційної праці на теренах Золочівщини⁸.

Джерельною базою дослідження стали матеріали агентурно-пошукових справ органів МДБ (Міністерства державної безпеки) на Золочівський окружний⁹, Золочівський надрайонний¹⁰ проводи ОУН, а також справа-формуляр на Івана Червака («Олеся»)¹¹, які зберігаються у 65-му фонді Галузевого архіву Служби безпеки України (СБУ) в Києві. Цінні матеріали також виявлено в архівно-кримінальних справах на Івана Лашука, Володимира Осика, Степана Бутинського, Євгена Пришляка й інших осіб із близького оточення провідника, які зберігаються в Архіві Управління Служби безпеки України у Львівській області (УСБУ ЛО)¹². Водночас використано й окремі документи з Архіву Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР) у Львові. Помічним у цьому питанні став також збірник повстанських документів і матеріалів із теренів Золочівської округи ОУН¹³.

З-поміж використаних документів унікальне джерело для відтворення основних біографічних даних І. Червака – виявлена у справі-формулярі на нього автобіографія у перекладі на російську мову¹⁴, оригінал якої 5 липня 1952 р., за даними захопленого напередодні повстанця Володимира Осика («Чайки»), був вилучений разом з іншими документами у скляній пляшці в Ляцькому лісі Золочівського р-ну¹⁵.

Не менш важливе значення має звіт-спогад І. Червака про його діяльність на території Польщі у вересні 1947 р. – вересні 1948 р., рукопис якого був виявлений у повстанському архіві на Золочівщині і переданий на зберігання в Архів ЦДВР¹⁶.

⁷ Воєнна округа УПА «Буг»: документи і матеріали. 1943–1952. Книга перша / упоряд. В. Мороз, О. Вовк. Київ; Торонто, 2009. С. 653. (Літопис УПА. Нова серія. Т. 12).

⁸ Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953): монографія. Львів, 2016. 608 с.

⁹ Галузевий Державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 1–3.

¹⁰ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9433. Агентурное дело № 23 «Возвращенцы». Т. 1–15; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9179. Агентурное дело № 586 «Блакитники». 554 арк.

¹¹ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червак Івана Михайловича]. 488 арк.

¹² Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). Спр. 30800. Дело по обвинению Бутынского С. Н., Москвяк Е. М., Литвин В. Ф. и других. Т. 1–5; Архів УСБУ ЛО. Спр. П-19112. Дело по обвинению Осыка Владимира Григорьевича в пр[еступлениях] пр[едусмотренных] ст.ст. 54-1 «а» и 54-11 УК УССР. 273 арк.; Архів УСБУ ЛО. Спр. П-24132. Дело по обвинению Лашук Ивана Лукьяновича в совершении преступл[енный] пр[едусмотр[енных] ст.ст. 54-1 «а», 54-11 УК [УССР]. 412 арк.; та ін.

¹³ Золочівська округа ОУН: Організаційні документи. 1941–1952 / упоряд. М. Романюк. Київ; Торонто, 2014. 1400 с. (Літопис УПА. Нова серія. Т. 24).

¹⁴ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 191–194.

¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 149.

¹⁶ Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – Архів ЦДВР) (у стадії впорядкування).

Відомо також, що І. Червак, перебуваючи на Золочівщині, написав чимало спогадів про період своєї діяльності на території Польщі в 1944–1948 рр., підписаних псевдонімами «Олег» й «Олесь» (загальним обсягом 30 сторінок), які 28 червня 1952 р. вилучили співробітники МДБ із повстанського архіву в лісі біля с. Червоне Золочівського р-ну¹⁷. На жаль, виявити їх на сьогодні не вдалося.

Народився майбутній провідник 7 травня 1923 р. у с. Петрилів Тлумацького р-ну на Франківщині в сім'ї селян середнього достатку. Батько Михайло та мати Орися займалися сільським господарством, у чому їм активно допомагали діти. Крім Івана, у сім'ї зростали син Степан 1930 р. н. та дочка Євдокія 1927 р. н.¹⁸.

У дитинстві на формування характеру юнака особливий вплив мали батьки, дід Іван, а також сім'я учителів Яськівих, які мешкали поряд. Дід Іван, незважаючи на те, що сам був малограмотним, переказував онукові все те, що чув під час голосного читання в читальні «Просвіти», яка активно функціонувала у Петрилові. Він розповідав йому про Шевченка та козаків, вдив хлопчика на різноманітні художні виступи тощо.

Коли юнакові виповнилося 6 років, батько записав сина в місцеву народну школу, де той закінчив повних п'ять класів, а в шостому ходив на заняття лише у зимовий період. Упродовж наступних трьох років ніде не навчався і жив при батьках, допомагав по домашньому господарстві, що було спричинено складними родинними обставинами, пов'язаними із процесом розподілу господарства, розпочатим у 1931 р.

У 1937 р., як тільки Іванові виповнилося 14 років, він записався у «Доріст» товариства «Просвіта», що дало йому можливість вільно користуватися просвітянською бібліотекою, хоча права голосу в організації ще не мав.

На 1938/1939 н. р. батько записав сина в нововідкриту приватну Українську торгівельну гімназію при товаристві «Рідна школа» у Станиславові. Тут, під наглядом вчителів-українців, ветеранів визвольної боротьби кристалізувався характер юнака. На квартирі, де мешкав, вивчав історію України і щосуботи разом зі ще одним товаришем займався у професора історії Савицького.

Однак у гімназії І. Червак здобував освіту лише рік, а подальше навчання перервали початок Другої світової війни й окупація Галичини радянською владою. Відповідно до нової освітньої системи, юнак продовжив навчання у середній школі, де закінчив відповідно 7-й і 8-й класи.

Ще з часів Польської держави хлопець знав про існування у селі націоналістичної організації, яка активно протистояла впливам комуністів. Читав він і деяку підпільну літературу, що потрапляла до нього від старшого брата. У влітку 1940 р., у час першої більшовицької окупації краю, І. Червак вступає до Юнацтва ОУН і за дорученням брата вже на початку 1941 р. неодноразово виконує функції зв'язкового та кур'єра між Станиславом та Петриловом, доставляючи в село папір для друкарських машинок, топографічні карти, пістолети, біноклі, матеріали

¹⁷ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 147–148.

¹⁸ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 197.

для виготовлення національних прапорів тощо – все те, що було необхідно для підпільної роботи.

З дня початку німецько-радянської війни виконував функції зв'язкового в рідному селі між тими членами ОУН, які жили легально й тими, що перебували у підпіллі. Із проголошення відновлення Української держави Іван активно працює у сфері культурно-просвітницької роботи серед молоді і, як наслідок, обраний головою «Доросту». Приблизно тоді ж обраний секретарем читальні «Просвіти» в Петриліві, а по організаційній лінії виконував функції організаційного референта при районному проводі Юнацтва ОУН, де під псевдо «Олег» діяв до осені того ж року.

Тяга юнака до знань перемогла, й уже восени 1941 р. через неможливість продовжити навчання у відновленій гімназії, куди набір був обмежений невеликою кількістю учнів, він вступив на 3-й курс Вищої торговельної школи І розряду, який успішно закінчив у 1942 р., здавши випускні іспити.

Влітку 1942 р., перебуваючи у рідному селі, Іван Червак призначений районним провідником юнацької сітки ОУН.

З осені 1942 р. і до лютого 1943 р. навчався на курсах банківських працівників, які успішно закінчив, отримавши відповідний диплом.

Навесні та влітку 1943 р. «Олег» перебував у рідному селі, де був переведений з Юнацтва в актив ОУН і виконував функції референта пропаганди підрайонного проводу.

З осені 1943 р. і до березня 1944 р. І. Червак навчався у Львові у Вищій торговельній школі II розряду на загальноторговельному відділі.

Перебуваючи у Львові, юнак підтримував постійний контакт зі своїм старим товаришем-провідником й одночасно односельчанином Дмитром Дзьобою («Богун»), який у той час виконував функції обласного провідника Юнацтва ОУН на Перемишльщині. А в червні 1944 р., на прохання останнього, був перекинутий на Перемишльщину та призначений організаційним референтом повітового проводу Юнацтва ОУН і працював на цьому посту до липня того ж року, коли разом з усіма керівними членами юнацької сітки перейшов в УПА у другу сотню «Дружинників» командира «Чорного». Тут, у молодіжній чоті, він до листопада 1944 р. виконував функції політвиховника та разом із відділом відбув рейд у Карпати, а відтак повернувся у постійний терен оперування – Перемишльщину¹⁹.

У грудні 1944 р. І. Червак переведений на організаційну роботу в теренову сітку ОУН, де отримав призначення на посаду референта пропаганди повітового проводу ОУН. У час тривалої відсутності провідника, крім своєї ділянки роботи, фактично відповідав за весь повіт і діяльність проводу.

Навесні 1945 р., у час організаційної перебудови підпілля, впродовж кількох днів виконував функції референта пропаганди у II районі, а відтак призначений керівником I району надрайону «Холодний Яр» на Перемишльщині, де під псевдонімами «Богун», «Луговий» та «Ясмін» працював до серпня 1947 р., коли за наказом крайового проводу був перекинутий на Лемківщину, де очолював підпілля східної і західної Лемківщини до вересня 1948 р. і діяв під псевдонімом «Дністровий». Формально на той час числився керівником надрайонного проводу ОУН та

¹⁹ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 193.

водночас відповідав за налагодження зв'язку на лінії Карпати–Закерзоння–західні зони окупації Німеччини, маючи в підпорядкуванні 34 підпільники²⁰.

У цій місцевості впродовж 1947–1948 рр. «Дністровому» з побратимами доводилося діяти у винятково складних умовах, зумовлених особливою активністю репресивно-каральних органів польської влади. Цю працю належно оцінив Провід ОУН і, відповідно до Постанови УГВР від 4.05.1949 р. та Наказу ГВШ УПА ч. 1/49 від 7.05.1949 р., І. Червак («Дністровий») був нагороджений Срібним хрестом заслуги УПА²¹.

У вересні 1948 р. через неможливість і, зрештою, недоцільність подальшої роботи на Закерзонні І. Червак із групою підлеглих йому підпільників, виконуючи наказ Проводу ОУН, перейшов радянсько-польський кордон на територію УРСР та влився у лави збройного підпілля ОУН Львівського краю, де отримав призначення на пост організаційного референта Комарнівського надрайонного проводу ОУН, функції якого виконував від осені 1948 р. до травня 1949 р., опікуючись роботою двох районів, що входили до складу надрайону.

Навесні 1949 р. відбулася організаційна перебудова збройного підпілля ОУН у Львівському краї ОУН, внаслідок чого Комарнівський надрайон як структурна одиниця був ліквідованим, а його територія – приєднана до Миколаївського надрайону ОУН. Керівний склад надрайону був скерований на підсилення інших проводів ОУН на Львівщині, зокрема Яворівського надрайонного, куди відійшли референт служби безпеки (СБ) Юліан Кедринський («Кармелюк»), референт пропаганди Володимир Куровець («Ольжич») та ін.²². Натомість «Олесь» у травні 1949 р. отримав скерування у Золочівський окружний провід ОУН, де призначений керівником Золочівського надрайонного проводу ОУН на місце тимчасового виконувача Дем'яна Букити («Січового»), який цю функцію виконував із січня 1949 р., після загибелі Михайла Квасниці («Зловіщого»)²³.

У 1949 р. після прибуття на терени Золочівського надрайону «Олесь» підібрав собі групу бойовиків-охоронців із місцевих підпільників, які одночасно виконували функції його кур'єрів. Серед них був колишній бойовик Краснянського районного проводу ОУН Володимир Осика («Чайка»), який, власне, став особливо довіреною особою провідника і впродовж трьох зим займався забезпеченням останнього місцем укриття²⁴.

Завдяки виявленим документам і свідченням заарештованих підпільників та осіб, які їм допомагали, вдалося встановити головні пункти укриття І. Червака, де він разом із своїми бойовиками перебував у найскладніші періоди повстанського побуту – взимку, коли, зважаючи на вкрай несприятливі погодні умови, підпільники були обмежені в пересуванні тереном та змушені здебільша перебувати у стаціонарних укриттях – криївках, обладнаних переважно в господарствах особливо довірених осіб, які в цей непростий час забезпечували їх продуктами харчування та інформацією про оперативну ситуацію в населеному пункті.

²⁰ Архів ЦДВР (у стадії впорядкування).

²¹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 60. Арк. 270.

²² ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9226. Агентурное дело № 712 «Вагага». Т. 1. Арк. 231.

²³ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 19–20.

²⁴ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 99.

Узимку 1949–1950 рр. «Олесь» разом зі своїми бойовиками переховувався у криївці, обладнаній у стайні жительки присілку Білінський с. Гологори Краснянського (тепер – Золочівського) р-ну Марії Білінської²⁵.

На зиму 1950–1951 рр. повстанці облаштували підземне укриття в господарстві жительки с. Мала Вільшанка Краснянського (тепер – Золочівського) р-ну Анни Барановської. Криївка була у стайні й тут знайшли прихисток окружний провідник «Олесь», його бойовики Іван Смолій («Зенко») й Іван Лашук («Петро»), а також райпровідник Краснянщини Володимир Осика («Чайка»)²⁶.

Упродовж зими 1951–1952 рр. «Олесь», районний провідник Краснянщини Володимир Осика («Чайка»), бойовик «Олеся» Іван Пасерб («Зенко») й охоронець Львівського крайового проводу ОУН Михайло Дендерис («Дмитро») переховувалися у криївці на господарстві Магди Мудрак у с. Митулін²⁷. Під час перебування у криївці окружний провідник із підлеглими проводив постійний політичний вишкіл, а, крім того, написав дві статті про те, як необхідно організувати народ на боротьбу, які навесні 1952 р. по лінії зв'язку скерував у крайовий провід ОУН для оцінки та подальшої публікації²⁸.

14 березня 1952 р. через облаву, яку проводили війська МДБ у районі с. Митулін, повстанці залишили укриття та перейшли у криївку в с. Гологори, облаштовану на господарстві Ольги Завадської. Тут підпільники перебули щасливо до 16.04.1952 р. – аж до відходу в терен для проведення організаційних зустрічей²⁹.

Увесь період перебування І. Червака («Олеся») на теренах Львівського крайового проводу ОУН він був об'єктом прискіпливої розробки та пошуку органами МДБ. Особливе зацікавлення його особа почала викликати після того, як він влітку 1950 р. очолив Золочівський окружний провід ОУН. Однак, незважаючи на всі зусилля репресивно-каральних органів радянської влади, ідентифікувати провідника «Олеся», а тим паче знищити керований ним осередок підпілля впродовж кількох років, їм так і не вдалося.

У 1951 р. завдяки свідченням кількох захоплених повстанців органам МДБ вдалося встановити район укриття «Олеся» та його групи – Краснянщину, що відразу ж підштовхнуло їх до посилення інтенсивності агентурно-пошукових заходів на цих теренах. Упродовж осені 1951 р. – зими 1952 р. опорні населені пункти Золочівського окружного проводу ОУН у цьому районі були суцільно «засіяні» ворожою агентурою, що зрештою дало результати.

Цікаву характеристику «Олеся» подавала ворожа агентура. Так, таємний інформатор МДБ «Герасимов» 14.12.1951 р., характеризуючи його, зазначав: «Старшина, которого бандиты уважали и слушали, был низкого роста, маленький как лилипут, волосы каштановые, глаза черные, нос приплюснут вниз, носит усыки. Любил чистоту, одевался у вышитую рубаху. Любил курить сигареты “Прима” или “Аврора”. По характеру веселый, часто иронизировал и подтрунивал над другими. Много

²⁵ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 99.

²⁶ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 137.

²⁷ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9433. Агентурное дело № 23 «Возвращенцы». Т. 4. Арк. 96.

²⁸ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 108.

²⁹ Там само. Арк. 121–122.

читал и писал, книги читал на иностранном языке. Видно было, что в науках он разбирался...»³⁰.

19.06.1952 р. чекістам, які займалися ліквідацією націоналістичного підпілля ОУН на Золочівщині, вдалося провести одну з найефективніших спецоперацій, у ході якої до їхніх рук потрапив керівник Краснянського районного проводу ОУН Володимир Осика («Чайка»). Того ж дня о другій годині ночі підпільник прийшов на свою конспіративну квартиру в с. Мала Вільшанка Краснянського (тепер – Золочівського) р-ну, не знаючи, що господар хати (агент «Герасимов») уже віддавна співпрацює з органами МДБ, і що за його даними від 10 червня на горіщі сиділа засідка під керівництвом старшого оперуповноваженого відділу 2-Н УМДБ майора Якущенка й помічника командира групи 11-го загону військ охорони МДБ сержанта Зайцева. Господар «чемно» пригостив гостя їжею з підсипаним у неї спецпрепаратом снодійно-паралітичної дії «Нептун-47», внаслідок чого «Чайка» втратив координацію і його захопила оперативна група. Трофеями облавників стали автомат, пістолет, граната, 60 патронів, фінський ніж, 510 карбованців, сумка з оунівськими документами та націоналістичною літературою³¹.

Ворог вміло використав ситуацію та всі доступні засоби, щоб морально зламати захопленого підпільника і спонукати його до співпраці з органами МДБ. Основну роль у цьому відіграв агент-камерник «Віктор» (Володимир Кульчицький), який вміло, на високому професійному рівні тривалий час обробляв «Чайку», схилиючи до відвертості останнього на слідстві та співпраці з органами МДБ³².

У подальшому, використовуючи як свідчення затриманого, так і його особисто, емдебістам вдалося досягнути значних результатів у боротьбі з націоналістичним підпіллям у регіоні – знищити чимало підпільників, репресувати багатьох прихильників українського визвольного руху та захопити велику кількість архівів Золочівського окружного, Золочівського надрайонного та Краснянського районного проводів ОУН³³. Так, наприклад, лише впродовж липня–серпня 1952 р., за даними «Чайки», органи МДБ вбили шість повстанців з оточення «Олеся», серед яких окружний референт СБ Василь Гарабач («Роман») та його бойовик Григорій Лилик («Василь»), бойовики-кур'єри окружного провідника Степан Смолій («Зенко-1»), Іван Пасерб («Зенко-2») та ін.³⁴.

Власне завдяки «Чайці» (агентові «Ігорю»³⁵) співробітникам органів МДБ серед захоплених повстанських архівів вдалося виявити автобіографію провідника «Олеся» і, зрештою, ідентифікувати його особу, що відповідно дало їм можливість суттєво розширити агентурно-пошукові заходи задля нейтралізації. Уже 28.08.1952 р. на Івана Червака («Олеся») 1-м відділенням відділу 2-Н УМДБ

³⁰ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214. Арк. 65; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 3. Арк. 14.

³¹ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 31 (1960). Спр. 29. Арк. 272; Архів УСБУ ЛО. Спр. П-19112. Арк. 7–34; Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі... С. 403–404.

³² ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 134–151.

³³ Романюк М. Золочівська округа ОУН у 1952 році: хроніка спротиву. Новітня доба / відп. ред. І. Соляр. Львів, 2013. Вип. 1. С. 102.

³⁴ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 384; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9233. Агентурное дело № 749 «Пришельцы». Т. 2. Арк. 152–154, 208–212.

³⁵ Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі... С. 407.

Львівської обл. заведено справу-формуляр³⁶. Розшук останнього вівся у ймовірних місцях перебування, у звичних для нього населених пунктах базування, серед родичів, знайомих по спільному навчанню тощо. Навіть близькі родичі І. Червака, які перебували на спецпоселенні, були обставлені агентурою, вже не кажучи про контроль їхнього листування, телефонограм, грошових переказів тощо.

Завдяки щасливому збігу обставин І. Черваку влітку–восени 1952 р. вдалося unikнути пасток, розставлених органами МДБ за участі агента «Ггоря», хоча за цей час він втратив найближчих соратників по боротьбі. Зважаючи на провал збройного підпілля ОУН Краснянщини й фактично повну його ліквідацію в районі, І. Червак був змушений змінити свою базу та опертися на організаційну сітку Золочівського районного проводу ОУН, який мав ще доволі боєздатні бойові групи і міг забезпечити його укриттям.

Восени 1952 р. увага органів МДБ до особи І. Червака ще більше посилилася, адже від захопленого відповідального за Львівський і Карпатський крайові проводи ОУН Василя Охримовича («Кузьму») їм стало відомо, що керівник збройного підпілля ОУН в Україні Василь Кук («Леміш») розглядав кандидатуру «Олеся» на вакантну від січня 1952 р. (після захоплення Євгена Пришляка («Яреми»)) посаду керівника Львівського крайового проводу ОУН³⁷. До цього додавалася ще й та обставина, що, за даними чекістів, І. Червак належав до найближчого оточення В. Кука, з яким перебував у постійному зв'язку і виконував доручення щодо підготовки баз для нього.

Про високу оцінку вкладу І. Червака в українську визвольну справу свідчить хоча б той факт, що Наказом Головного військового штабу УПА ч. 1/52 від 20.06.1952 р. другові «Олесю» присвоєно звання поручника-політвиховника з датою старшинства від 22.01.1952 р.³⁸

Впродовж кінця 1952 р. – перших місяців 1953 р. оперативна група МДБ, яка займалася розшуком функціонерів Золочівського окружного проводу ОУН, скрупульозно збирала інформацію про появу повстанців із найближчого оточення І. Червака в населених пунктах, випадки заготівлі останніми продуктів харчування, частоту відвідин тих чи тих сіл тощо. До цієї роботи було залучено десятки оперативних співробітників органів МДБ, уже не кажучи про численний штат агентів і таємних інформаторів, а ймовірні місця появи підпільників постійно контролювали військово-чекістські групи.

Проаналізувавши всю наявну інформацію, співробітники МДБ значно звузили коло пошуку, вважаючи, що ймовірне місце перебування укриття І. Червака може бути в селах Підгородне, Струтин, Зарваниця, Золочівка, Лука та Козаки Золочівського р-ну, а також прилеглі до них поля й гушавники³⁹.

³⁶ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 1.

³⁷ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 446; Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1949–1956. Київ; Торонто, 2017. Кн. 3 / упоряд. М. Романюк. С. 161. (Літопис УПА. Нова серія. Т. 27).

³⁸ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 60. Арк. 279.

³⁹ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 483.

На основі отриманих даних 17 березня 1953 р. о 7:00 у вказаний район для пошуку повстанської криївки була направлена військова група під керівництвом начальника Золочівського міського відділу МДБ майора держбезпеки Балюка та командира 4-ї команди 11-го загону військ охорони МДБ Українського округу майора Порінового.

Об 11:00 рядовий Гордєєв за випарями з вентиляційних отворів виявив повстанське укриття на південному схилі т. зв. Червоної гори, що за кілометр на північ від с. Зарваниця Золочівського р-ну. Для захоплення повстанців живими оперативники МДБ використали спецзасоби (гранати з газом), однак очікуваних результатів не досягли, оскільки підпільники, що перебували в середині, перш ніж знепритомніти, встигли пострілятися.

З розкритої криївки облавники витягнули тіла двох підпільників: керівника Золочівського окружного проводу ОУН Івана Червака («Олеся») (в організаційній роботі також використовував псевдоніми та криптоніми «Богун», «Дністровий», «Луговий», «Маркіян», «Олег», «Ясмін», «А-1», «89-В», «77», «444», «812» «1648» та ін.) і друкарки цього ж проводу Стефанії Вірлик («Калини») (послугувалася також псевдами «Веселка» й «Леся») 1924 р. н., уродженки с. Гологори Золочівського р-ну, яка в лавах збройного підпілля ОУН перебувала з 1948 р., сумлінно виконуючи функції санітарки та друкарки різних проводів ОУН, за що була представлена до нагородження Срібним хрестом заслуги УПА (через обрив лінії зв'язку нагородні документи до Головного командира УПА В. Кука («Леміша») не дійшли – їх перехопили органи МДБ)⁴⁰. Водночас їхніми трофеями стали ручний кулемет, автомат, 3 пістолети, 2 гранати, 200 патронів, друкарська машинка, 2 радіоприймачі, 3 польові сумки з оунівськими документами та націоналістичною літературою⁴¹.

Тіла загиблих військово-чекістська група доставила до Золочівського райвідділу МДБ, де проводилася офіційна процедура їхнього впізнання, а відтак вони таємно були захороненні в невідомому місці.

Життєвий шлях уродженця Тлумаччини Івана Червака («Олеся») був доволі коротким, адже він загинув у боротьбі за незалежність України у віці неповних 30-ти років, не встигнувши створити власної сім'ї та виховати нащадків. Проте його організаційний шлях як провідника Юнацтва ОУН, політвиховника УПА, керівника численних проводів ОУН видався надзвичайно плідним і результативним. Усі завдання, поставлені перед ним проводом українського визвольного руху, виконував блискуче, завжди досягаючи необхідного результату. Про це свідчить і та обставина, наскільки високо його цінувало керівництво збройного підпілля ОУН в Україні: наказом Романа Шухевича («Тараса Чупринки») він відзначений Срібним хрестом заслуги УПА, а наказом Василя Кука («Василя») – піднесений у військовому званні до поручника-політвиховника УПА.

⁴⁰ ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 417–420.

⁴¹ ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 31 (1960). Спр. 31. Арк. 113–114; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9283. Справа-формуляр № 1214 [на Червака Івана Михайловича]. Арк. 475–477, 483–486.

REFERENCES

1. Manzurenko, V., & Ishchuk, O. (2008). *Vasyl Kuk – Holovnyi Komandyr UPA*. Rivne: Vydavets Oleh Zen [in Ukrainian].
2. Moroz, V. & Vovk, O. (Comps.). (2009). *Voienna okruha UPA «Buh»: dokumenty i materialy. 1943–1952. Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 12, Pt. 1). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
3. Moroz, V. (Comp.). (2011). *Osyp Diakiv-«Hornoyi»: dokumenty i materialy. Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 17). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
4. Moroz, V. (Comp.). (2012). *Yaroslav Starukh: Dokumenty i materialy. Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 21). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
5. Posivnych, M. (2018). *Stepan Bandera. Drohobych: Posvit* [in Ukrainian].
6. Posivnych, M. (Comp., Ed.). (2018). *Zhyttia i diialnist Stepana Bandery: dokumenty y materialy*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
7. Romaniuk, M. (2009). *Petro Fedun – «Poltava» – providnyi ideoloh OUN ta UPA*. Lviv; Toronto: Vyd-vo «Litopys UPA» [in Ukrainian].
8. Romaniuk, M. (2013). *Zolochivska okruha OUN u 1952 rotsi: khronika sprotyvu. Novitnia doba*, 1, 91–104 [in Ukrainian].
9. Romaniuk, M. (2016). *Zolochivska okruha OUN u natsionalno-vyzvolnomu rusi (1937–1953): monohrafiia*. Lviv [in Ukrainian].
10. Romaniuk, M. (Comp.). (2014). *Zolochivska okruha OUN: Orhanizatsiini dokumenty. 1941–1952. Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 24). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
11. Romaniuk, M. (Comp.). (2017). *Borotba proty povstanskoho rukhu i natsionalistychnoho pidpillia: protokoly dopytiv zaareshtovanykh radianskymy orhanamy derzhavnoi bezpeky kerivnykiv OUN i UPA. 1949–1956. Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 27, Pt. 3). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
12. Romaniuk, M. (Comp., Ed.). (2008). *Fedun Petro – «Poltava». Kontseptsiiia Samostiinoi Ukrainy* (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
13. Romaniuk, M. V. (2013). *Fedun Petro – «Poltava». Kontseptsiiia Samostiinoi Ukrainy* (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].
14. Serhiichuk, V. (Ed.). (2007). *Roman Shukhevykh u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1940–1950)* (Vol. 1). Kyiv: PP Serhiichuk M. I. [in Ukrainian].
15. Serhiichuk, V. (Ed.). (2007). *Roman Shukhevykh u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1940–1953)* (Vol. 2). Kyiv: PP Serhiichuk M. I. [in Ukrainian].
16. Sova, A. (Comp.). (2007). *Roman Shukhevykh – plastun. Yunatski ta molodi roky Holovnoho Komandyra Ukrainskoi Povstanskoi Armii*. Kyiv; Lviv; Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
17. Sova, A. (Comp., Ed.). (2019). *Roman Shukhevykh u hromadsko-politychnomu zhytti Zakhidnoi Ukrainy 1920–1939 rr.: spohady, dokumenty, svitlyny*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
18. Vedenieiev, D. V. (2007). *Odisseia Vasiliia Kuka. Voienno-politicheskii portret posledneho komanduiushcheho UPA*. Kyiv: K.Y.S. [in Russian].

Mykhailo ROMANIUK

PhD, Head of the Department of Modern History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9407-0066>

e-mail: rmv.lviv@gmail.com

THE LIFE PATH OF IVAN CHERVAK («DNISTROVYI») – A KNIGHT OF THE SILVER CROSS OF MERIT OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

The research deals with the life and military path of Ivan Chervak («Dnistrovyi») (1923–1953). He was a leading person of the Organization of Ukrainian Nationalists' Youth department in Stanislaviv region (now – Ivano-Frankivsk region), a political educator at the Ukrainian Insurgent Army (UIA), one of the leaders of the OUN's armed underground in Zakerzonnia, the commander of a courier group that provided communication on the «Carpathians-Zakerzonnia–western zones of German occupation» line, and the Zolochiv district leader. By the Ukrainian Supreme Liberation Council's decision and the Main Team of the Ukrainian Insurgent Army, I. Chervak was awarded the Silver Cross of Merit because of selfless work and struggle for the Ukrainian state. Particular attention is paid to forming the future leader's personality, family upbringing, and education. I. Chervak's administrative work in the OUN, UIA divisions, the OUN's armed underground, his career growth from an ordinary member to the head of one of the most important structural units of the Ukrainian liberation movement of 1940–1950 in Western Ukraine was analyzed.

The author determined pseudonyms and cryptonyms used by I. Chervak, being in an illegal position and acting in the UIA ranks and the OUN underground, under which he was noted by the USLC, which he signed memoirs and journalistic articles. Activities of the Soviet repressive and punitive system to identify I. Chervak and attempt to liquidate him with agents and military-chekist operations were recreated.

The last activities of the district leader and OUN battle groups that covered him have been revealed in detail, and the circumstances that led to his death together with the typist Stefaniia Virlyk («Kalyna») and the last battle of the Knight of the OUN and UIA.

Keywords: Ivan Chervak, «Dnistrovyi», «Oles», Silver Cross of Merit of the Ukrainian Insurgent Army, Knight of the OUN and UIA, Zolochiv District of the OUN, Zakerzonnia, armed underground of the OUN.